

Delprojekt: "Är det på riktigt?" Genuinitetsprövning vid skyddsskäl religiös uppfattning eller sexuell läggning

Deltagande forskare: Hanna Wikström och Rebecca Thorburn Stern

Trovärdighetsfrågor är centrala vid bedömning av asylärenden. I ärenden som rör religiös tro eller sexualitet blir dessa särskilt komplicerade eftersom tro och sexualitet är personliga kvaliteter som svårligen låter sig bedömas inom den juridiska domänen. Anledningen är att trovärdighetsbedömning som rör religiös uppfattning eller sexuell läggning inkluderar att bedöma om den sökande verkligen *är* troende eller verkligen *har* en viss sexuell läggning. Detta har beskrivits som en bedömning av genuiniteten eller "äktheten" i den sökandens religiösa tro eller sexuella läggning. Bedömning av genuinitet riktar inte in sig på "om något har hänt", som en stor del av övrig trovärdighetsbedömning, utan snarare på själva existensen av en viss övertygelse, identitet eller identifikation. *Syftet i projektet är att analysera hur beslutsfattare vid Migrationsdomstolarna resonerar i domar som rör genuinitetsbedömning i relation till religiös uppfattning eller sexuell läggning.* De frågeställningar som undersökts i projektet är:

- Hur framställs *betydelsen* av genuinitet avseende religiös uppfattning eller sexuell läggning vid bedömning av skyddsbehov?
- Vilka *kriterier* används för att bedöma genuinitet avseende religiös uppfattning eller sexuell läggning och vilken betydelse tillmäts manifestation av en den anförda uppfattningen eller läggningen?
- Hur förhåller sig bedömning av genuinitet till *tillskriven uppfattning* (vilket syftar till om en förföljande part uppfattar att sökande har den diskuterade tron eller tillhörigheten oavsett den sökandes egen uppfattning eller inställning)?

Vidare syftar projektet till att resonera kring möjligheten för en domstol att framgångsrikt genomföra bedömning av genuinitet vid identitetsrelaterade asylskäl så som religiös uppfattning eller sexuell läggning. Studien är uppdelad i två delstudier.

Delstudie 1 omfattar en analys av vägledning och rättsligt stöd avseende trovärdighetsbedömning, samt asylgrunderna religiös uppfattning och sexuell läggning. Delstudien omfattar vidare en grundlig forskningsöversikt om trovärdighetsbedömning respektive genuinitetsbedömning i relation till asylgrunderna religion och sexualitet. Inom ramen för delstudie 1 har också utarbetats en teoretisk modell avseende hur rätten, trovärdighetsbedömning och identitet kan betraktas enligt konstruktionistisk teoribildning. *Delstudie 2* omfattar analys av 500 domar rörande asylgrunderna religiös uppfattning respektive

sexuell läggning och bygger vidare på den kunskapsgrund och teoretiska ansats som är resultatet av delstudie 1.

Urvalskriterier

Initialt utgjordes urvalskriterierna för studien av *i)* konvertiter *sur place* och *ii)* personer som åberopar en sexuell läggning de inte levt öppet med i hemlandet som grund för skyddsbehov. Dessa urvalskriterier har under projektets gång breddats för att säkerställa tillgången både till ett nog stort urval av relevant tidigare forskning och ett nog stort antal relevanta domar från migrationsdomstolarna. Medan de tidigare snävare urvalskriterierna fortfarande är relevanta har urvalet kommit att inkludera även ärenden som berör religiös uppfattning, samt sexuell läggning generellt, och alltså inte endast *sur place*-situationer där sökande inte levt öppet i hemlandet. De 500 domarna från migrationsdomstolarna, där hälften avser religion och hälften sexualitet har samlats in i enlighet med sökord som "genuinitet", "konvertit *sur place*", "religiös uppfattning", "sexuell läggning", "sexualitet".

Delstudie 1

Teoretisk ansats

Övergripande har två konkreta begrepp använts för att sortera analysen av de pågående analyserna. Dessa syftar till berättelsers *inhåll* respektive *form*. Begreppen har definierats teoretiskt i enlighet med hjälp av konstruktionistisk teoribildning. Vidare har en teoretisk modell för hur *rätten* respektive *identitet* kan betraktas i enlighet med konstruktionistisk teoribildning utarbetats. Konstruktionistiskt influerad analys koncentrerar sig på hur det kommer sig att något framstår som nödvändigt, naturligt eller förnuftigt och vilka andra möjliga alternativ som då utesluts. Konstruktionistisk analys och teori kommer således att fokusera de beståndsdelar som framställer något *på ett visst sätt*. Fokus i analysen blir således inte endast vad som uttrycks, utan också hur beslutsfattare argumenterar för att något ska framstå som rimligt och förnuftigt. Rättsligt beslutsfattande handlar enligt ett konstruktionistiskt sätt att tänka således alltid om att göra val, om förhandlingsprocesser och tolkning och därmed om *konstruktion* (inte att förväxlas med att något är påhittat eller "osant") av det som i slutänden blir rättsliga subjekt och beslut. Det innebär bland annat att uppmärksamma att trovärdighets- och genuinitetsbedömning inte handlar om att upptäcka "sanningen" (och inte ska handla om att upptäcka sanningen). Istället handlar tillämpning av lag och riktlinjer alltså om att göra val baserat på den information, den kunskap och de föreställningar beslutsfattaren har avseende ett visst fenomen. Valen inkluderar vad som ska accepteras som trovärdigt och genuint, vart gränser ska dras, vilken information som ska ges företräde framför annan information och vilka tolkningar som väljs framför andra tolkningar. Att val snarare än sanning är relevant har dels att

göra med att den verklighet som ska bedömas är oerhört komplex, dels att konkreta och "säkra" bevis saknas, vilket sammantaget innebär att de möjliga alternativen för ett visst beslut ofta är mer än ett. Rättsligt beslutsfattande – och i synnerhet sådant som relaterar trovärdighet och genuinitet – blir därmed en process som innefattar mer eller mindre underbyggda val, snarare än om det enda, eller objektivt korrekta, sättet att betrakta något.

Samtidigt som varken religiös uppfattning eller sexuell läggning kan definieras en gång för alla genom en fast uppsättning egenskaper eller uttryckssätt, har det rättsliga systemet behov av att kunna kategorisera dessa grunder efter en eller flera "mallar" för att de ska bli juridiskt bedömbara. Här sker en *översättning*, eller ett *förrättsligande*, av levtt liv (uttryckt genom bland annat asylberättelsen) till för asylsystemet bedömbara fenomen. Projektet fokuserar sådana "förrättsligandeprocesser" genom att analysera vilken typ av innehåll asylberättelsen bör uttrycka, samt vilken typ av form asylberättelsen bör ha, för att för beslutsfattaren framstå som ett begripligt, trovärdigt och genuint uttryck för religiös uppfattning eller sexuell läggning. Baserat på sin förståelse av den sökandes berättelse producerar beslutsfattaren i sin tur en berättelse som vittnar om vad som uppfattas som, och vad som inte uppfattas som, trovärdigt och genuint. Det innebär alltså att inte bara den asylsökande producerar en berättelse avseende sina asylskäl, även beslutsfattaren producerar en berättelse avseende trovärdiga och genuina uttryck för religiös tro och sexuell läggning. Poängen med att betrakta båda parter som producenter av berättelser är att kunna uppmärksamma huruvida dessa berättelser följer och framförs med samma sorts logik. Detta förhållningssätt blir ett sätt att förstå den ytterligt svåra uppgiften att bedöma religiös uppfattning och sexuell läggning vid asylprövning.

Rättslig vägledning

I fokus för genomgång och analys av rättslig vägledning och tidigare forskning står fyra teman: trovärdighet, genuinitet, religiös uppfattning och sexuell läggning. Valet av dessa fyra teman beror av att genuinitetsbedömning avseende religiös uppfattning och sexuell läggning inte är en isolerad företeelse utan utgör en del av, och relaterar till, bedömning av trovärdighet. En första uppgift i projektet har utgjorts av en genomgång och analys av befintlig rättslig vägledning på området i form av lag och praxis. Utifrån denna genomgång kan konstateras att frågan om trovärdighet och genuinitet kommit att bli alltmer central, inte minst då det utvecklats en tydlig praxis om att en sökande inte kan förväntas leva "diskret" med sin läggning eller övertygelse för att undvika förföljelse och därmed behovet av internationellt skydd. Vidare kan konstateras att det enligt den rättsliga vägledningen bör göras en trovärdighetsbedömning som inkluderar en genuinitetsbedömning (även om den termen inte alltid används). Emellertid saknas i stor utsträckning vägledning för hur en sådan bedömning ska göras och vilka metoder som är

acceptabla respektive inte acceptabla. I ny rättspraxis gällande skyddsbehov på grund av sexuell läggning konstateras att vissa metoder som att kräva in bildbevis, olika typer av mätmetoder samt intervjufrågor som bygger på stereotypa föreställningar om homosexualitet inte kan godtas; men det sägs inget om alternativa metoder eller hur bedömningen faktiskt ska gå till. I fråga om religiös uppfattning är vägledningen än mer diffus, även om det framhålls att olika kategorier av personer – lågutbildade, konvertiter, präster för att nämna några exempel – kan förväntas hysa olika grader av kunskap gällande den religion de anser sig tillhöra och därmed ska även olika stränga krav ställas på dem utifrån ett trovärdighetsperspektiv.

Sammanfattningsvis kan konstateras att denna del av asylbedömningen i stor utsträckning saknar ett juridiskt facit.

Forskningsöversikt

Med undantag för ett fåtal studier finns knappast någon forskning utifrån en svensk kontext om trovärdighetsbedömning generellt, respektive i relation till genuinitetsbedömning vid de två asylgrunderna religiös uppfattning eller sexualitet. Den internationella forskningen är betydligt mer omfattande, framförallt i relation till trovärdighet generellt samt sexualitet som skyddsgrund. Något samlat grepp kring dessa teman finns inte sedan tidigare, vilket motiverar kartläggning och analys av den tidigare forskningen kring dem.

Den internationella forskning som finns på området är genomgående kritisk till de förhållanden som rör trovärdighets- och genuinitetsbedömning. Avseende trovärdighetsbedömning generellt handlar kritiken huvudsakligen om tre aspekter: *avsaknad av riktlinjer*; utrymme- och förekomst av *bedömningar och antaganden utan saklig grund* (det vill säga fördomar och förutfattade meningar); samt att processens *osäkerheter och presumtiva felkällor beaktas i alltför liten utsträckning* vilket gör inverkan av förutfattade meningar och felkällor större. Här kan konstateras att föreställningen om att bedömningarna är objektiva faktiskt bidrar till att göra dem mindre objektiva då normativa inslag inte uppmärksammas. Avseende trovärdighets- och genuinitetsbedömning rörande religiös uppfattning och sexuell läggning menar forskningen att bedömningarna karakteriseras av fördomar, stereotyper och förutfattade meningar. Det innebär att tro och sexuell läggning måste uttryckas på vissa specifika och mer och mindre giltiga sätt för att passera som genuina vid asylbedömning. De *kriterier* som används som tecken på genuin tro respektive sexuell läggning beskrivs enligt forskningen så som att asylberättelserna bör ha ett visst innehåll, att genuina sökande bör ha handlat på ett visst sätt, att de bör uppvisa vissa kunskaper, bör se ut på ett visst sätt och uttrycka en viss sorts erfarenheter och känslor för att passa in i de uttalade eller outtalade mallar som används vid bedömningarna. Manifestation av identiteten handlar då inte minst om sådant som att ha genomgått dop respektive att kunna visa

på och beskriva konkreta sexuella relationer och/eller konkreta sexuella handlingar. Denna forskning menar också att det finns en oförmåga hos beslutsfattare att ta i beaktande hur den förtryckande kontext sökande kommer ifrån inverkar på asylberättelsen och sättet att berätta. I forskning framförs därmed till exempel att de sökande ombeds att berätta utförligt om en identitet de kan ha haft mycket begränsad erfarenhet av att prata om sedan tidigare, kanske saknar begrepp för (eller inte ens vågat erkänna tidigare). Vidare menar forskning att bedömningsprocessen tenderar att beröva sökande makt att kategorisera sina egna erfarenheter till förmån för de av beslutsfattare, eller asylsystemet, förutbestämda förväntningarna, kategorierna eller sätten att betrakta något.

Genuinitetsbedömning synes sammantaget ges stor *betydelse* vid bedömningarna enligt den tidigare forskningen. Det inkluderar också att den anförda identitetens innehåll/djup (vilket är aktuellt vid bedömning av genuinitet), synes vara viktigare än identitetens *yta* (vilket snarare fokuserar hur någon/något framstår i relation till den part som står för förföljelsen och vilket är aktuellt vid *tillskriven uppfattning*). Innehåll/djup och genuinitet framstår därmed sammantaget som viktigare än yta, och hur risken för förföljelse tar sig uttryck, som vid tillskriven uppfattning.

För att möta några av de påtalade problemen i bedömning av trovärdighet och genuinitet rekommenderas i forskningen att den osäkerhet som präglar processen erkänns. Endast genom att lyfta upp normativa inslag till kritisk granskning kan kontroll över dess inverkan utövas. Vidare är ett viktigt kriterium för att påbörja ett kvalitetsarbete enligt forskning att åstadkomma genomlysta och transparenta beslut. Rekommendationer i forskning är också att skapa utrymmen för kritisk reflektion i beslutsprocessen. Detta åligger inte enskilda beslutsfattare, utan bör ligga på en organisatorisk nivå, liksom det är den organisatoriska nivåns ansvar att bibringa verktyg för sådan reflektion. Råden innebär att i högre utsträckning rikta fokus mot den bedömande regimen och de förutsättningar som där gäller. Konkreta rekommendationer i forskning är att utgångspunkten vid trovärdighet- och genuinitetsbedömning bör vara att sökande talar sanning (till skillnad från en utgångspunkt som innebär att sökande fabricerar sin berättelse); att bedömning bör beakta såväl positiva som negativa aspekter (snarare än endast fokusera negativa trovärdighetsaspekter); att sökande måste ges möjlighet att bemöta trovärdighetsbrister (och att dessa inlagor då har möjlighet att betraktas som något annat än efterhandskonstruktioner); och slutligen att det måste beaktas att vissa delar av asylberättelsen kan vara trovärdiga även om andra inte är det.

Delstudie 2

Analysen av de 500 domarna i delstudie 2 är pågående varmed färdiga resultat från denna studie inte kan redovisas i denna rapport. Här diskuteras därmed de preliminära resultat och tendenser vi hittills tycker oss ha sett. Inledningsvis kan vi utifrån det analyserade materialet konstatera att kravet på att domar ska vara *genomlysta och transparenta* inte alltid uppfylls. Emellanåt kan det vara mycket svårt att uttyda varför ett visst beslut fattats. Detta är problematiskt såväl ur rättssäkerhetssynpunkt, som ur en kvalitets- och utvecklingssynpunkt. Vidare kan vi i vår pågående analys av svenska domar känna igen vissa av de sätt att resonera som påtalas i den tidigare forskningen om genuinitetsbedömning avseende de *innehållsmässiga kraven* på asylberättelserna. Vissa av dessa innehållsmässiga krav syftar tillbaka på juridiska riktlinjer. Andra resonemang inryms i den sfär där sådana riktlinjer inte alls finns tillgängliga, varmed beslutsfattare är hänvisade till att efter bästa förmåga ändå avgöra vilka kriterier som kan anses utgöra genuin tro respektive läggning, eller avsaknad av detsamma. Exempel på innehåll i asylberättelser, som inte betraktats som förenligt med manifesterande av genuin religiös uppfattning, är bland annat avsaknad av kunskap om kristna högtider eller att inte kunna nämna någon favoritpassage i Bibeln. Vidare anses att ha varit kristen en mycket kort tid, att söka kristendomen för social gemenskap i en församling, eller att beskriva konversion endast i termer av att ha blivit förälskad, och i avsaknad av en "logisk" förklaring härtill, inte som tecken på genuin tro. Avseende sexualitet bedöms det bland annat inte som ett tecken på genuin sexuell läggning att inte känna till lagstiftning om homosexualitet, att bli "lurad" till att bli homosexuell, att bli homosexuell genom deltagande i en "initieringsrit", eller att uppge att homosexualiteten är ett resultat av att ha varit utsatt för sexuella övergrepp.

Översättnings- eller förrättsligandeprocesser av levt liv, till en byråkratisk och asyrrättslig logik, i relation till asylberättelsens innehåll handlar om vilka innehållsmässiga kriterier som betraktas som tecken på genuin tro eller sexuell läggning. Dessa översättningsprocesser blir problematiska när beslutsfattarens *förutfattade mening* eller *avsaknad av relevant förförståelse* styr bedömning av genuinitet. Det skulle i sådana situationer krävas en beredskap hos beslutsfattaren att justera förutfattade meningar eller avsaknad av relevant förförståelse i enlighet med en för sökande mer relevant logik (vilket inte nödvändigtvis innebär att sedan fatta ett beslut i enlighet med sökandes vilja). Den bedömande parten bör alltså uppmärksamma hur dennes och sökandes förståelse av en viss situation skiljer sig åt. Detta medför i sin tur att fokus inte endast bör riktas mot den sökande, utan också mot den part som utför bedömningarna.

De ovan exemplifierade resonemangen från den tidigare forskningen och våra egna pågående analyser handlar om innehållet i asylberättelsen. Trovärdighetsbedömning generellt handlar

enligt riktlinjer dock i stor utsträckning om *formen* på berättelsen. Särskilt relevant är då om berättelsen är detaljerad eller vag, om den innehåller motsägelser eller om den är sammanhängande och koherent genom processen. Relevant vid trovärdighetsbedömning avseende formkrav kan även vara när i asylprocessen asylskälen framförs, eller om själva asylansökan gjorts "skyndsamt" efter ankomst till asyllandet. *Översättnings- eller förrättsligandeprocesser* av levt liv till en för asylsystemet hanterbar form handlar här om att den logik med vilken asylberättelsen framförs, i asylprocessen möter en annan form av (byråkratisk) logik. Den logik med vilken sökandes berättelse är framförd – med olika former av känslouttryck, specifika detaljer, eller avsaknad av sådana, liksom förstärkningar och ordningsföljd, berättelsens allmänna form eller sökandes oförmåga och svårighet att berätta om ett visst fenomen – riskerar därför att underkännas utifrån asylsystemets byråkratiska formkrav och logiker.

En av de tendenser vi hittills tycker oss se i analysen av svenska domar är just att de juridiska kraven på form i termer av detaljnivå, tydlighet, att berättelsen är utförlig, sammanhängande och koherent, samt framstår som logisk, synes mer betydelsefullt i besluten än berättelsens innehåll. Berättelsens form är därmed vad som synes grunda de beslutsmotiveringar som är bärande i besluten. Det betyder att resonemang om innehållet i berättelserna förs och kan vara relevanta. Störst utslag synes dock de kriterier som används vid så kallad vanlig trovärdighetsbedömning, och därmed berättelsens form, ha. *Hur* asylskälen framförs blir därmed mer betydelsefullt än *vad* som framförs. Detta finner vi bland annat tydligt i det fåtal vägledande domar som berör genuinitet och religiös uppfattning respektive sexualitet, men även i domar från underrätt som hittills analyserats. I ett exempel från underrätt i en dom från migrationsdomstolen i Stockholm, diskuteras detta uttryckligen. Det anges där att det inte är sökandes sexuella läggning "*som sådan*" som ska bedömas då detta "svårligen låter sig göras"; istället är det relevanta huruvida sökande genom sin *berättelse* förmått göra sexualiteten sannolik eller inte (UM6759-12, s. 5). Beslutsmotiveringen fokuserar som en följd av detta inte berättelsens innehåll, utan endast dess form.

Våra iakttagelser såhär långt kan sammantaget innebära att *betydelsen* av bedömning av genuinitet ses som relevant, men att de *kriterier* som används till viss, eller kanske till och med stor del, undviker att fokusera på berättelsens innehåll och manifestation av den anförda identiteten för att istället lägga tyngden vid berättelsens form. Hur bedömning av genuinitet förhåller sig till *tillskriven uppfattning* kan vi inte ännu resonera omkring. Om de tendenser vi tycker oss se håller även i slutskedet av analysen återstår att se. Andra resultat kommer också med viss sannolikhet att tillkomma. Tre frågor kan dock ställas till detta preliminära resultat.

Den *första* frågan handlar om hur formen på berättelsen relaterar till sökandes behov av skydd och risken för förföljelse – är det så att de asylsökande som är goda berättare också sammanfaller med de asylsökande som har ett behov av skydd i lagens bemärkelse? Den *andra* frågan handlar om huruvida ett fokus på form snarare än innehåll är ett sätt för svenska beslutsfattare att undkomma de stereotypa uppfattningar (som enligt tidigare forskning tenderar att präglade bedömning av tro och sexualitet), just därför att genuin tro och sexualitet svårligen låter sig bedömas av en domstol eller myndighet, men där domstolarna ändå är tvungna att ta sig an denna typ av bedömningar? Den *tredje* och avslutande frågan är om genuinitetsbedömning riskerar att befina sig mellan två dåliga alternativ: att *antingen* skapa modeller för "genuint beteende" baserat på fördomar eller förutfattade meningar eller som inte speglar levd verklighet, *eller* att premiera de sökande som är goda berättare eller vars berättelser på annat sätt har en form som bedöms som trovärdig? Rekommendationer för att i så fall delvis bemöta en sådan låst situation återfinns i den tidigare forskningen och skulle kunna utgöra del i ett utvecklingsarbete av beslutsprocesser.

Pågående och planerade publikationer

- Wikström, Hanna & Thorburn Stern, Rebecca (pågående) Assessments Beyond Legal Guidance. Adjudicator's Reasoning on Genuineness, Religion and Sexuality in Asylum Cases. (*Vetenskaplig tidskriftsartikel, peer review, internationell*).
- Wikström, Hanna (påbörjad) "Wor(l)ds Colliding. The Matter of Epistemology and Ontology Within Asylum Assessment". (*Vetenskaplig tidskriftsartikel, peer review, internationell*)
- Stern Thorburn, Rebecca & Hanna Wikström (Ht2015) "Juridiska riktlinjer vid bedömning av trovärdighet och genuinitet i asylärenden", i Rebecca Thorburn Stern (red.) *Migrationsrätt i Sverige*, Liber, Malmö. (*Vetenskapligt antologikapitel, svenska*)
- Wikström, Hanna & Thorburn Stern, Rebecca (Ht2015) "Trovärdighetsbedömning i asylärenden. En forskningsöversikt", i Rebecca Thorburn Stern (red.) *Migrationsrätt i Sverige*, Liber, Malmö- (*Vetenskapligt antologibidrag, forskningsöversikt*)
- Wikström, Hanna & Thorburn Stern, Rebecca (Ht2015) "Bedömningar utan facit. Forskning om genuinitet, religion och sexualitet i asylärenden" i Rebecca Thorburn Stern (red.) *Migrationsrätt i Sverige*, Liber, Malmö. (*Vetenskapligt antologibidrag, forskningsöversikt, peer review*)
- Wikström, Hanna (Ht2015) "En konstruktionistisk syn på rättslighet, trovärdighet och identitet", i Rebecca Thorburn Stern (red.) *Migrationsrätt i Sverige*, Liber, Malmö. (*Vetenskapligt antologibidrag, peer review*)